

Mirjana Ule

Spremembe odraščanja in nove identitetne politike

Povzetek: V članku bomo spremembe identitetnih razmerij postavili v kontekst sprememb življenjskega poteka in odraščanja. Analizirali bomo, kako se skozi spremembe mladosti in prehodov v odraslost spreminjata vsebina in oblika temeljne identitetne krize. Prvi jo je obravnaval Erik Erikson in jo postavil v čas mladosti oz. adolescence. Teza, ki jo bomo razvijali, je, da se s podaljševanjem mladosti in poznejšimi prehodi v odraslost temeljna identitetna kriza seli v pozno mladost oz. zgodnjo odraslost. Danes mladi pridobijo status odraslosti šele na podlagi obsežnih pogajanj s temeljnimi družbenimi institucijami, ne pa na podlagi vnaprej danih norm in kazalcev odraslosti, in to je povzročilo zapoznitev prehodov iz mladosti v odraslost. Obenem so ti prehodi tudi vse bolj nejasni in se odmikajo od tradicionalnih normativnih pričakovanj – so namreč vse bolj pluralistični. Zaradi težav v temeljnih institucijah prehodov, na primer zaposlovanju in ekonomskem osamosvajanju, so prehodi tudi bolj tvegani in negotovi, vse to pa vpliva na načine razreševanja krize identitete na prehodu v odraslost.

Ključne besede: mladost, prehodi, mladi odrasli, kriza identitete, individualizacija, identitetni kapital

UDK: 37.015.4

Izvirni znanstveni prispevek

Dr. Mirjana Ule, redna profesorica, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-naslov: mirjana.ule@fdv.uni-lj.si

Spremembe identitetnih politik v pozni moderni

Koncept identitete razlaga dileme v procesih družbenega umeščanja posameznikov ali skupin. Kolikor bolj je to umeščanje negotovo, toliko bolj poudarjeno in obenem problematizirano je razpravljanje o identiteti. Družbeno umeščanje je tesno povezano s spremembami v strukturi avtoritet in regulativnih načel v vsakdanjem obnašanju, v diskurzih o življenjskem poteku in življenjskih smotrih, v nadzoru in izrazu čustev ter afektov, pa tudi v komunikaciji in načinih nanašanja na predmetni svet. Vse to oblikuje okolje za uporabnost in popularnost pojma sebstva in identitete, zato ni čudno, da je koncept identitete ponovno dosegel vrh popularnosti prav v zadnjem desetletju, ko je postajal odnos med posameznikom in družbo vse bolj ambivalenten (Bauman 2008). Vendar pa je značilno, da se prav v tem času uporablja tako široko in ohlapno, da pokriva več, kot lahko pojasni. Mogoče nejasnost, nedoločnost sama povzroča atraktivnost koncepta, ker je vanj toliko projiciranega.

Pojem identitete se nanaša na notranje lastnosti in odnose, v katerih določene esencialne kakovosti ostanejo konstantne in nespremenjene kljub zunanjim spremembam (Keupp 1999). Teoretiki in raziskovalci procesov subjektiviranja, socializacije in družbenega umeščanja posameznikov v sodobnih družbah dokaj soglasno ugotavljajo vrsto sprememb, ki naj bi kazale na temeljit pretres v subjektivnih strukturah ter zgradbi sebstva in identitete posameznika, ki ga prinaša s seboj splet zgodovinskih in družbenih sprememb v pozni moderni (Leary in Tangney 2005). Bistvene spremembe so:

- *spreminjanje individualnih in kolektivnih identitetnih struktur*: tradicionalne sposobnosti in kreposti, ki so jih starši in druge socializacijske ustanove poskušali privzgojiti otrokom in mladini (npr. skromnost, previdnost v odločitvah, dolgoročno načrtovanje življenja, odlaganje trenutnih zadovoljitev zaradi kakovostnejših pridobitev v prihodnosti, ponotranjena morala dolžnosti in dela), niso več funkcionalne v razmerah, ko se moramo hitro in nenehno odločati ter izbirati, ko nam od vsepovsod »ukazujejo« užitek in trenutna (potrošniška) zadovoljstva, ko moramo znati vedno znova pričeti »od nič«, se

učiti povsem na novo ter od začetka in ko delo ni dolžnost, temveč osebna izbira;

- *doživljanje časa*: naš subjektivni odnos do preteklosti, sedanjosti in prihodnosti se značilno spreminja. Zdi se, kot da se ves čas krči v nekakšno posplošeno sedanjost, v kateri »ležijo« posamezni kosi preteklosti in anticipirane prihodnosti. Podobno se dogaja v razvoju vednosti in znanosti, ko zaradi hitrega razvoja naglo zastarevajo še včeraj sveža spoznanja in odkritja;
- *izguba vere v »metazgodbe«, »velike zgodbe«, kot so npr. dogme in verovanja institucionaliziranih religij, politične ideologije in nacionalni miti*. Sodoben individualiziran posameznik raje sam naredi svoj kolaž smislov iz posameznih, delnih smislov, idej in verovanj. »Konec metazgodb« ne pomeni samo propada verovanj in sploh vere v to, da lahko razložimo in osmislimo svoj svet, temveč konec uveljavljenih sistemov tolmačenja sveta (Giddens 1991);
- *pluralizem življenjskih oblik in okolij*, ki so na voljo posamezniku, in na videz neizmerna množica alternativ, zlasti v sferi potrošnje in izrabe prostega časa, tudi vedno večja proizvodnja virtualnih svetov in skupnosti, ki nam jih omogoča sodobna tehnologija. Težava je, da se pri izbiri alternativ ne moremo več zanašati na utrjene vzorce vedenja in mišljenja;
- *individualizacija življenjskega poteka*: še pred nekaj desetletji je življenjski potek sledil napovedljivemu in splošno sprejetemu linearnemu vzorcu odraščanja – obdobje šolanja je ustrezalo mladosti, obdobje dela odraslosti, obdobje umika s trga dela pa starosti in upokojitvi. Danes pa mladi pridobijo status odraslosti šele na podlagi obsežnih pogajanj s temeljnimi družbenimi institucijami in ne na podlagi vnaprej danih norm in kazalcev odraslosti. To je povzročilo zapoznitev prehodov iz mladosti v odraslost. Obenem so ti prehodi vse bolj nejasni, pluralistični in se odmikajo od tradicionalnih normativnih pričakovanj (Baethge 1996). Zaradi težav v temeljnih institucijah prehodov, na primer zaposlovanju in ekonomskem osamosvajanju, pa so tudi bolj tvegani in negotovi.

Življenje posameznika ali posameznice postaja osebni projekt ali še boljše – zaporedje projektov. Prav tako postajata projektna identiteta in sebstvo in prav ta položaj je oblikoval okolje za uporabnost in popularnost pojma identitete. Identiteta kot pojem se zdi uporabna za pojasnitev teh spreminjajočih se odnosov. S pomočjo analize teh temeljnih procesov namreč lahko razložimo in reflektiramo ambivalentnost sodobnih procesov odraščanja in vlogo temeljnih institucij v njih, s tem pa se ukvarjajo predvsem razvojni modeli identitete (Ule 2000).

Razvojni modeli identitete poudarjajo, da identiteta sestoji iz neprestane prilagoditve na čas in iz kakovostnih sprememb skozi razvojne stopnje življenjskega poteka. To so najbrž zadostni razlogi, ki kažejo, da tako prilagajanje zahteva kontinuirano »identitetno delo«. Prvi, ki je opozoril na razvojni vidik identitete in na potrebo po kontinuiranem identitetnem delu, je bil Erik Erikson. Nanašajoč se na dela Spitzja in drugih pedopsihiatrov se je osredotočil na kontinuirane medsebojne uglasitve odraščajočega posameznika in njegovega socialnega sveta (Erikson 1973). Te uglasitve so bistvene za normalen razvoj v vseh fazah življenjskega poteka.

Erikson je tudi prvi, ki je opozoril na bistveno vlogo prehoda iz otroštva v odraslost in na formativno vlogo adolescence oz. mladosti v konstrukciji identitete.

Kriza identitete v adolescenci od mladostnika zahteva, da jo preživi veliko bolj zavestno kot prej in da prav tako zavestno integrira izkušnje prejšnjih delnih identitetnih kriz. Krizo označujejo intenziven razvoj duševnih in telesnih sposobnosti ter večja pričakovanja družbe glede dejanj, odločitev in načinov sprejemanja socialnih vlog. Pozitivna razrešitev te krize potemtakem zahteva, da mladostnik sprejme samega sebe, tj. svojo psihofizično osebnostno celoto, poleg tega pa zahteva tudi, da drugi ljudje to sprejmejo in da dobi priznanje za svoja dejanja ter podporo pri prizadevanjih za samostojno vključitev v družbo. Največja nevarnost te dobe je izguba identitete oziroma difuzija identitet, ki nastane tedaj, ko odraščajoči mladostnik ali mladostnica ne more integrirano in celostno ustreči potrebi po »fizični intimnosti« (kar ni zgolj seksualna intimnost) ter zahtevam po izbiri poklica, sodelovanju v družbenem prestižu in psihosocialni definiciji samega sebe (prav tam, str. 155).

Da bi mladostniki te naloge uspešno opravili, potrebujejo čas oziroma neke vrste moratorij za odraslost. Psihosocialni moratorij v mladosti predstavlja začasni odlog ali prekinitev socialnih obveznosti in obremenitev, predvsem zato, da se lahko opravi nujno identitetno delo. Mladostniški moratorij v modernih družbah ponavadi delimo v dve glavni obliki: v *prehodni* in *izobraževalni (oblikovalni) moratorij* (Ule in Mihelj 1995). Prehodni moratorij je časovno omejen in vsebinsko zožen moratorij, pri katerem imamo krajše obdobje uvajanja v odraslost. Mladostniki imajo status »novincev«, prehod v odraslost pa morajo potrditi odrasli in njihove institucije. Ta oblika moratorija in oblikovanja identitete je kot večinski identitetni status značilna za klasično moderno oblikovanje mladosti v prvi polovici dvajsetega stoletja, ko v mladosti še ni prostora za avtonomno eksperimentiranje in ko je čas šolanja in s tem mladosti še dokaj omejen.

Izobraževalni moratorij je časovno razširjen in vsebinsko bogat moratorij, pri katerem imajo mladi čas za oblikovanje svojega sebstva ter identitete vrednotnih in življenjskih orientacij. Tak moratorijski status mladim omogoča predvsem podaljšano izobraževanje, zato so pogloblitve socializacijske institucije v njem izobraževalne institucije (srednje in visoke šole), vrstniki in trg/industrija za mlade. Pojem izobraževalnega moratorija tako zajema več kot le izobraževanje. Pomeni namreč naraščanje avtonomnosti mladosti nasproti drugim življenjskim dobam ter upadanje interesa mladih za svet in vrednote odraslih. Pomeni pa tudi izvenšolske kariere mladih, npr. v svetu popularne glasbe, športa in industrije zabave. Ravno z izobraževalnim moratorijem je moratorijski identitetni status pridobil pri pomenu. Pomembna značilnost izobraževalnega moratorija je tudi pomikanje meja med otroštvom in mladostjo v vedno zgodnejša leta in na drugi strani pomikanje meja med mladostjo in odraslostjo v vedno poznejša leta. Ta delitev mladostnih moratorijev ni dokončna, ker se prav zaradi družbenih sprememb in sprememb v odraščanju v pozni moderni pojavljajo drugačni predlogi glede moratorijev mladosti.

Spremembe odraščanja vplivajo na novo opredelitev identitetnih strategij

Spremembe odraščanja v zadnjih desetletjih spreminjajo tudi zahtevo po temeljnem identitetnem delu, ki se pomika v pozno mladost oz. zgodnjo odraslost. Poglavitna razloga za časovni odlog temeljnega identitetnega dela sta predvsem dva: podaljševanje šolanja čez klasično mladost in posploševanje izobraževanja na vse socialne sloje na eni ter vedno večja individualizacija izobraževalnih poti in profesionalizacija odraščanja na drugi strani (Walther idr. 2006). Spremembe na trgu dela in grožnje potencialno izključenih mladih generacij so politike prisilile, da z različnimi izobraževalnimi ponudbami in podaljševanjem šolanja zmanjšajo pritisk na trg dela. Zaradi podaljševanja in razširjanja izobraževalnih procesov na celotno generacijo mladih, pa tudi zaradi drugačnih zahtev trga, postaja celo potreba po starostnem segmentiranju družbe na mlade in odrasle v zadnjem času vse manj aktualna.

Obenem prehodi iz otroštva in mladosti v odraslost niso več predvidljivi, kot so bili v preteklosti, ampak morajo biti dogovorjeni v institucijah, skozi katere gredo mladi ljudje. Zaporedje in načrtovanje prehodov se fragmentirata. Profesionalizacija odraščanja se danes začne že v otroštvu in razteguje na vse življenje, po drugi strani pa se vstop v osrednje družbene položaje, kontinuirana in trajna zaposlitev, vzpostavitev lastne družine in starševstvo v povprečju pomikajo v poznejša leta življenja (Du Bois-Reymond in Chisholm 2006). Hkrati se nekatere dejavnosti odraslosti, na primer usposobljenost za delovanje na trgu dobrin in v potrošnji ter samostojno oblikovanje življenjskih stilov, selijo v zgodnejša leta (Ule in Kuhar 2003).

V vzgojnih stilih do odraščajočih otrok in mladostnikov se kaže tudi značilna dvojnost: po eni strani se zaostrujejo abstraktne storilnostne zahteve, na primer v šoli, po drugi strani pa se rahljajo omejujoče vzgojne zapovedi v družini. V sistemu izobraževanja morajo biti otroci zgodaj soodgovorni za izpolnjevanje zahtev, pridobivanje spričeval in odločanje za izobraževalni potek, doma pa se lahko v nasprotju s tem – zlasti v primerjavi s tradicionalno vzgojo – sprostijo od obveznosti. Ker odpada potreba po avtoritarnem nadzoru in stalnem preverjanju ter ohranjanju generacijskih pravil, se spreminjajo stili t. i. starševanja. Starši postajajo največji zaupniki in zaščitniki otrok – to potrjujejo vsaj raziskave v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih (prav tam).

Zasebnost tudi za mlade vse bolj postaja mesto samouresničitve in ne dolžnosti ter obveznosti, zato ima zanje zaupanje v zasebnost tudi družbenopolitičen pomen – to je rezultat spreminjanja družine v pristočasno in potrošniško enoto v družbi storitev. Starši se vse bolj posvečajo osebnostnim, čustvenim in kognitivnim značilnostim ter posebnostim otroka in vse manj poskusom prilagajanja otroka značilnostim lokalnega okolja. Prilagajanje okoljskim posebnostim se tako pomakne v poznejša leta, ko se pokažejo možnosti, potrebe in želje po socialni in prostorski mobilnosti odraščajočih mladostnikov. Povečuje se tudi število let, ko se mladi pripravljajo na odraslost, ko tako rekoč delajo na sebi in ko starši ter izobraževalne ustanove vlagajo vanje; po drugi strani pa se zmanjšuje število let, ko so dejavni na trgu dela.

Življenjske poti postajajo nelinearne, kar pomeni, da lahko skoraj v vsakem trenutku življenja »začneš znova« – vrneš se v izobraževanje, znova začneš družinsko življenje ali poklicno kariero. Značilne zaposlitve odraslih in mladih so vse bolj pomešane: vse več šolarjev in študentov dela, odrasli pa se vračajo v izobraževalne procese. Zabrisujejo se meje med mladostjo in odraslostjo ter med pripravo na »aktivno življenje« in samim »aktivnim življenjem«. Z drugimi besedami: tudi v odraslosti se odločaš o stvareh, o katerih se sicer odločaš, ko si mlad, mladi pa odločanje, ki naj bi ga opravili na prehodu oziroma v mladosti, torej v omejenem časovnem obdobju, odlagajo in prenašajo v odraslost (Ule 2008).

Zapozneno vstopanje v odraslost ima nedvomno veliko pozitivnih učinkov. Predvsem gre za pozitivni učinek podaljšanega moratorija, zaradi česar imajo mladi čas za eksperimentiranje z možnimi prihodnjimi identitetami. Seveda ima to pozitivne učinke samo za tiste, ki to hočejo početi in imajo možnost za eksperimentiranje. Tisti, ki tega nočejo ali ne morejo, pa morajo čakati in to ima pogosto negativne posledice, na primer podaljšano odvisnost od staršev, negotovost glede prihodnosti, manjšo avtonomijo, zmanjšano odgovornost v sedanjosti, pasivnost in apatičnost (Walters 2006). Da se povsod v sodobnem svetu povečuje delež mlade populacije, ki je delno ali popolnoma odvisna (od staršev ali socialnih institucij države), se zdi nepričakovana posledica družbenih sprememb v pozni moderni.

Namesto nadzornih sistemov družine in šole se v vzgoji uveljavljajo nove oblike socialnega nadzora mladih, zlasti nadzora s porabo, institucijo prostega časa in kulturno industrijo. Novi nadzorniki otroštva in mladosti delujejo s pomočjo zgodaj razvitih vzorcev ponotranjenja navodil, vzorov vedenja in potreb, ki jih ponujajo mediji in trg. Nadzor postaja tudi vse bolj brezoseben, funkcionalen – na primer semaforji namesto policistov na križiščih, televizijski nasveti namesto medosebnih nasvetov in svaril staršev ali učiteljev, virtualni svetovi namesto neposrednega druženja in socialnega primerjanja (Zinnecker 1995). V nasprotju z neposrednostjo in hierarhičnostjo nadzora v družini in šoli so nove oblike nadzora posredne in zgrajene na formalnem principu enakosti ter svobode kupcev in uporabnikov. Novi nadzorniki mladostnikov delujejo kot njihovi emancipatorji nasproti ustaljenim socialnim in pedagoškim vezem oziroma odvisnostim ter vodijo k zgodovinskemu koncu pedagoško zavarovanega otroštva in mladosti.

Čeprav so mladi ekonomsko marginalizirani, pa so – paradoksalno – za oglaševalce in trg najpomembnejši izvor potrošniških ciljnih skupin, in to pogosto na račun staršev. Zaradi naraščajoče kupne moči so prav mladi ciljna skupina za trženje mode, oblačil, popularne glasbe in podobnega. James Côté pravi, da mladi v ZDA pomenijo velik trg, ki porabi skoraj 3 milijarde dolarjev na leto. Dve tretjini teh izdatkov pokrivajo starši, tretjina pa so dohodki mladih iz sive ekonomije. To porabo v celoti sproža popkultura, ki jo razglašajo množični mediji (Côté 2000). V preteklosti je ta kultura nastajala znotraj vrstniške skupnosti, danes pa jo vodi industrija prostega časa. Mladi so posebej občutljivi na te vplive, ker jim dajejo iluzijo izdelane (instant) identitete. Eksperimentiranje z identitetami daje trgu možnost manipuliranja z njimi.

Mladi se različno odzivajo na to »imperialistično« obnašanje sodobne politične in tržne ekonomije. V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja niso

bili pasivni v odnosu do tega pojava, ampak so razvili svoje dejavnosti in odporna gibanja. Toda trg je hitro ugotovil, kako streti odpor – s produkcijo tržnih izdelkov za mlade. Zdaj so številni simboli mladinskega odpora sprejeti in oblagovljeni ter služijo identitetnim politikam mladih. Raziskave mladih v zadnjem desetletju v Sloveniji in drugod v Evropi kažejo, da le-ti že ob koncu otroštva kot verodostojni kupci odločajo o svojem videzu in nastopajo v porabi. Drugi prehodi, na primer ustvarjanje družine in rojstvo otrok, pa se pomikajo globoko v odraslost (Ule in Kuhar 2003). Olk celo trdi, da se prehodi v odraslost razvijajo v skupek nepovezanih, delnih prehodov in da dobivajo obliko t. i. brikolaža, brkljarije (Olk 1995). Prehodi vse bolj pomenijo obdobja »postajanja«, prehajanja v naslednje stanje »biti«: biti zaposlen, biti porabnik, partner, oče, prijatelj. Težava mladih ni več »kdo sem jaz«, temveč »kako naj se predstavim drugim«.

Kriza identitete se seli v obdobje »mladih odraslih«

Ne samo, da se obdobje odvisnosti, mladosti podaljšuje v trideseta leta, ampak tudi vse več ljudi ne odraste v tradicionalnem pomenu besede, kot se to ponavadi razume. Vzrokov za to je več. Predvsem socialne, ekonomske in tehnološke spremembe so povzročile, da je izjemno težko postati odrasel tako, kot je bilo to značilno še pred nekaj desetletji. Socialni označevalci, ki so včasih omogočali prehod v odraslost, so izgubili pomen in prepoznavnost, predvsem pa se je prehod iz mladosti v odraslost časovno izjemno podaljšal in formiral kot novo vmesno obdobje, ki ga raziskovalci imenujejo »*obdobje mladih odraslih*« ali »*predodraslo obdobje*« (Arnett 2007; Côté 2005; Mogelonsky 1996). Novo obdobje mladih odraslih ima svoje prednosti in šibkosti; malce nas zavaruje pred terorjem odraslosti, hkrati pa še podaljša nejasnost pred dokončno ustalitvijo v odraslosti. Problem pa je, ker to vmesno stopnjo številni zamenjujejo z odraslostjo in tako vztrajajo v teh vmesnih strategijah podaljšane oziroma neskončne mladostnosti. Odrasli poskušajo ohranjati mladost, kolikor dolgo je mogoče, in to tako z videzom kot tudi obnašanjem, da doživijo toliko užitkov, kot je le mogoče, in ohranjajo življenjske poteke ter možnosti odrpote.

Obdobje mladih odraslih torej zavzema precej tega, kar se je v prejšnjih obdobjih imenovalo odraslost. Individualizacija tudi odraslim omogoča, da oblikujejo življenjski potek brez tradicionalnih socialnih označevalcev: preprosto lahko izberejo nekaj možnosti, ki so na voljo v potrošniški družbi in množični kulturi pozne moderne, ne da bi vložili veliko miselnega ali delovnega napora. Côté to imenuje »*navidezna individualizacija*« (*default individualization*) in meni, da jo narekujejo okoliščine in ne osebna vpletenost. Na drugi strani pa lahko ljudje dejavno oblikujejo svoj življenjski slog na podlagi široke palete izbir in možnosti, ki so na voljo v pozni moderni. To Côté imenuje »*razvojna individualizacija*« (Côté 2000, str. 33). Ljudje pa lahko tudi pomešajo oba tipa – na primer tako, da v osebem življenju sledijo prvi strategiji, v delovni karieri drugi.

Raziskovalci identitetnih sprememb v obdobju mladih odraslih so ugotovili, da je posledica podaljšane odvisnosti tudi podaljšano soočanje s temeljnimi identitetnimi

dilemami. Videti je, kot da ni več jasnih opredelitev odraslosti. Le-ta je namreč zasnovana bolj na posamičnih preferencah kot na socialnih normah. Nekateri avtorji trdijo, da se *temeljna identitetna kriza seli v obdobje mladih odraslih oz. v zgodnjo odraslost* (Côté in Levine 2002). Tako klasična adolescenca dijakov kot podaljšana adolescenca študentov sta s stališča prehoda in odločitev postali neproblematični življenjski obdobji, vezani predvsem na izpolnjevanje zahtev v izobraževalnem sistemu. Mladi pač odložijo odločanje o oblikovanju lastne družine, ker dlje živijo s starši. Z njimi pa živijo dlje zato, ker podaljšujejo šolanje. In ne nazadnje hodijo v šolo dlje zato, ker vse dobro plačane službe zahtevajo visoko izobrazbo. Tako ne samo, da podaljšujejo izobraževanje, ampak tudi študirajo dlje.

Poleg vseh drugih ovir za vstopanje v odraslost, ki smo jih že navedli, so identitete ljudi pod močnimi pritiski sodobnega potrošniškega kapitalizma, ki ponuja stimulacije in umetna zadovoljstva, potrebe, želje ter ljudi odvrača od soočanja z osebnimi in družbenimi problemi pa tudi od razvijanja stabilnih in trdnih struktur sebstva. Posledica teh sprememb je pasivna, obrambna in difuzna identiteta kot adaptivni odgovor na težji, negotov in nejasen prehod v odraslost.

Côté opozarja še na eno nevarnost tega obdobja: mladi namreč predolgo vztrajajo v obdobju mlade odraslosti in si ne ustvarijo potrebnega identitetnega kapitala za prehod v dejansko socialno in ekonomsko neodvisnost (Côté 2005). V teh primerih lahko mladostništvo postane stanje nerazrešene identitetne krize. Tudi tisti posamezniki, ki imajo izoblikovane predstave o sebi in temu ustrezno vodijo svoje delovanje, praviloma v daljšem časovnem razponu in zaporedno razvijejo potrebne identitetne kapitale za vstop v odraslost. To pomeni, da se v določenem obdobju posvečajo le eni dejavnosti, na primer izobraževanju, karieri ali ustvarjanju družine, ne pa več dejavnostim hkrati. Mogoče pa je tudi, da se zadovoljijo z določenimi dosežki na posameznih področjih življenja, na primer v karieri, druge pa prepustijo »usodi«.

Novejše raziskave kažejo, da so mladi odrasli razvili dve vrsti strategij spopadanja z identitetnimi težavami, in sicer *razvojno* in *izogibovalno strategijo* (Schwartz idr. 2005, str. 222). Na izbiro teh strategij pomembno vpliva zaupanje v obvladovanje problemov in življenjskih odločitev, ki pa je odvisno od socialno-ekonomskih pogojev, dobrih podpornih mrež mladostnika, pa tudi psiholoških kapitalov. Mladi z *razvojno strategijo* imajo občutek zaupanja v lastno udejstvovanje in dejavnosti, v identitetnih odločitvah pa neobremenjeno upoštevajo več različnih možnosti. Bolj koherentno kot mladi z *izogibovalno* strategijo organizirajo in usmerjajo svoje partnerske zveze, karierne poti in poglede na svet ter bolje izkoriščajo razne priložnosti in možnosti.

Mladi z *izogibovalno usmeritvijo* pa po drugi strani nimajo tega občutka, zato težijo h konformnosti z družinskimi ali socialnimi pričakovanji oziroma k odlaganju in izogibanju identitetnim odločitvam. Mladi odrasli, ki sledijo *izogibovalni* individualizaciji, izkazujejo dokaj šibko samospoštovanje in življenjske smotre, poleg tega pa kažejo tudi manjšo zavezanost svojim ciljem, vrednotam in prepričanju (prav tam, str. 224). Njihovo identitetno raziskovanje je manj usmerjeno, bolj odvisno od različnih naključij in pogosteje vodi do življenjskih zmed in zmot. Njihove identitetne težave se ne izražajo v sistematičnem raziskovanju dostopnih možnosti, temveč

pretežno v brezcilnosti in anomiji, ki sta značilni za klasično difuzno identiteto. Te razlike med mladimi odraslimi preprečujejo združevanje doraščajočih mladih v enotno socialno skupino z enotnimi smotri in značilnostmi.

Vloga identitetnih kapitalov v razreševanju krize identitete

Raziskovalci govorijo o pomenu »*identitetnega kapitala*« za razreševanje krize identitete v zgodnji odraslosti, tj. o potrebnih virih, motivaciji, znanju, sposobnostih, čustveni stabilnosti, pa tudi materialnih sredstvih, ki jih mora odrasel človek vlagati v to, da razreši identitetne težave (Helve in Bynner 2007). Raziskave o pomenu identitetnega kapitala kažejo, da niti zanimanje ekonomistov za človeški kapital niti zanimanje sociologov za kulturni (simbolni) kapital posameznika ne pojasni osebnega in socialnega razvoja slednjega in njegove socialne integracije. Ne en ne drugi pojem nista dovolj občutljiva na kompleksnost procesa individualizacije v sodobnih družbah. Pojem identitetnega kapitala pomeni povezavo med njima in doda nujno potrebne psihološke in socialne vire, ki jih mora posameznik v svojem odraščanju razviti in znati uporabiti, da lahko doseže polno socialno integracijo v družbo odraslih.

Izraz identitetni kapital označuje investicije v to, kdo sem. Bistven je namreč stabilen občutek sebstva, tega pa podpirajo socialne in tehnične spretnosti posameznikov na številnih področjih dejavnosti, učinkovit vedenjski repertoar in psihosocialni razvoj ter vključenost v ključne socialne in poklicne mreže (Côté 2007). Najuspešnejši vlagatelji v trg identitet gradijo na obeh vrstah identitetnih virov: socioloških in psiholoških. Če hočemo aktivirati te vire, moramo postati »socialno opazni«. To pomeni, da moramo pridobiti ali predložiti na primer dokazila o izobrazbi (*izobrazbeni kapital*), članstvo v različnih združenjih, društvih in klubih (*socialni kapital*). Doseči moramo tudi socialno prepoznavnost, in to z načini oblačenja, fizično privlačnostjo ter govornimi vzorci. Ti viri delujejo kot nekakšni potni listi posameznika na njegovem potovanju na druga socialna in institucionalna področja. Potrebujemo jih zato, da »čuvarje« oziroma »vratarje« skupin, institucij in dejavnosti, ki jim želimo pripadati, prepričamo, da nas spustijo vanje, pa tudi zato, da nas sprejmejo njihovi ugledni člani. Doseganje dejanskega ali imaginarnega članstva v takšnih skupinah je pomembno v vsakdanji mikropolitiki identitetnih pogajanj posameznika z njegovim družbenim okoljem. Prek interakcije z drugimi in potrjevanja z njihove strani omenjeni izvori identitetnega kapitala izboljšujejo samopodobo in samopredstaviteljsko posameznika, s tem pa povečujejo njegov identitetni kapital.

Poleg navedenih opaznih socialnih virov identitetnega kapitala obstajajo še neopazni izvori, ki so morda še pomembnejši za razvoj identitete odraslega posameznika. To so bolj psihološki dejavniki, kot na primer trdnost sebstva, čustvena stabilnost in senzibilnost, samoodprtost in sposobnost uživanja, kognitivna širina, prožnost in kompleksnost, sposobnost kritičnega razmišljanja in moralne presoje ter druge značajske lastnosti, ki dajo odraslemu psihološko vitalnost in sposobnosti za uspešno razumevanje in obvladovanje socialnih, poklicnih ter

osebnih ovir in priložnosti, s katerimi se sooča v sodobnem življenju. Uspešna uporaba identitetnih kapitalov ne pomeni podpore manipulativnim strategijam vzbujanja vtisov o sebi in varanja drugih. Nasprotno – posameznik ali posameznica uporablja svojo prožnost in osebnostno kompleksnost tako, da se lahko prilagaja večdimenzionalnim kontekstom družb pozne moderne. Identitetni kapital je torej celota moči, ne pa množica makiavelističnih trikov ali taktik strateške manipulacije s samim seboj in svetom (prav tam).

Identitetni kapital je močno kontekstualno odvisen. Kar je namreč uspešno delovanje v enem okolju, morda ni takšno v drugem, poleg tega pa se izvori identitetnega kapitala verjetno precej razlikujejo glede na značilnosti skupnosti, kjer živimo. V bolj posamičnih urbanih skupnostih morda dobro delujejo bolj neopazni psihološki izvori identitetnih kapitalov, v bolj povezanih skupnostih pa so pomembnejši socialni identitetni kapitali. V individualističnih družbah se od ljudi pričakuje, da dejavno konstruirajo svoj zelo razdelan notranji prostor, ki ga nosijo s seboj v situacije, ki so pogosto zelo tekmovalne, nepodporne ali dvoumne. Nasprotno pa ima v skupnostno usmerjenih družbah veliko vlogo »kolektivno sebstvo« in moramo skrbeti za usklajenost z njim (prav tam). Če želimo, da bo naš avtomobil pri mehaniku v skupnostnem okolju hitro in poceni popravljen, je dobro, da se sklicujemo na skupne znance in sorodstvo, v individualističnem okolju pa je koristneje, da se mu predstavljamo kot verodostojen človek z občutkom za avtomobile. V dobro delujočih kolektivističnih družbah je namreč potrebna precejšnja mera dejavnega sodelovanja, na primer takšnega, ki povečuje socialni kapital skupnosti.

Za odgovorno odraslost in uspešno razrešitev identitetne krize mladih odraslih torej potrebujemo tako uveljavljanje svoje individualnosti kot sposobnost za skupnostno delo. Ali drugače: potrebujemo povezavo in ravnotežje med identitetnim in socialnim kapitalom. To pomeni predvsem uravnoteženo povezovanje med težnjo po samostojnosti in upoštevanjem drugih ter skrbi zanje, torej med samostojnostjo in odvisnostjo. Tako sebstvo vsebuje čut za ohranjanje svoje samostojnosti, pa tudi čut za gojenje odnosov z drugimi. Pri odgovorni odraslosti gre za združevanje dveh moralnih naravnosti: *moralne odgovornosti skrbi za druge* in *univerzalistične etike pravičnosti*. Ti dve moralni usmeritvi je prva natančno raziskala in opisala Carol Gilligan. Po njenem mnenju je problem sodobnih družb v tem, da sta ti dve moralni usmeritvi postavljeni ena proti drugi in spolno kontaminirani (Gilligan 1982). Moralna usmeritev »skrbi za druge« se namreč pripisuje ženskam in je bila v moderni prav zaradi tega podcenjena in podrejena »moški usmeritvi« univerzalne moralne pravičnosti, in to ne glede na posledice.

Zaključki

Ključna ugotovitev prispevka je, da se s podaljševanjem mladosti in poznejšimi prehodi v odraslost identitetna kriza iz adolescence premika v zgodnjo odraslost. Tako imajo mladi odrasli danes opraviti s ključnim identitetnim delom, ki je bilo prej značilno za obdobje mladosti. Identitetno delo v obdobju mladih odraslih tako

po težavnosti, globini krize in pomembnosti postaja podobno tistemu v mladosti. Odgovor na vprašanje, kako bodo odrasli razrešili temeljne identitetne dileme, pa je v svetu, za katerega je značilen »kult mladosti« in v katerem so se starši začeli učiti od otrok (na primer hedonizma), tj. v svetu, ki je postal bolj odprt in sprejemljiv za različnost in ki omogoča tudi izogibanje odgovornosti, vse težji. Obenem ne smemo verjeti iluziji, da v poznomodernih družbah stabilna identiteta ni več pomembna za delovanje odraslih in so torej identitetni zaostanki ali identitetne konfuzije nekaj povsem normalnega.

Kot odgovor na sodobne identitetne dileme odraslosti se zato pojavljajo tudi naslednja vprašanja, ki si jih postavljajo številni novodobni odrasli: Zakaj rojevati otroke v svet, ki je postal tako negotov in neprijazen? Zakaj se trenutnim užitek odpuvedovati za prihodnost, ki je negotova in nejasna? Priljubljena alternativa tovrstnim spraševanjem je uživati življenje iz dneva v dan in biti prost obveznosti. Ta filozofija vsebuje preproste maksimizacije osebne svobode in minimizacije osebne odgovornosti. Strokovnjaki so si že enotni, da je odraslost izgubila veliko stabilnih struktur in tradicionalnih pomenov ter postaja vse bolj psihološki pojav (Côté in Allahar 1994). Razmejitvena črta med mladostjo in odraslostjo je za veliko ljudi zabrisana. Ljudje se ne morejo več zanašati na tradicionalne institucije in morajo vzeti stvari v svoje roke. To jim daje tudi priložnost, da razvijejo sebe in svoje možnosti, in številni to tudi storijo. A podatki kažejo, da marsikdo ne more uživati prednosti zmanjševanja tradicionalnih omejitev pri načrtovanju življenjskega poteka in prehodov ter tako pasivno omogoči, da z njim manipulirajo sodobne potrošniške strukture, ki so zamenjale tradicionalne kulturne institucije.

Skupni imenovalec mladih ljudi po vsej Evropi je torej naraščajoča negotovost prehodov v odraslost. Številne raziskave po Evropi (pa tudi v Sloveniji) kažejo naraščanje obsega in teže težav v prehodih v odraslost, pa tudi naraščanje tveganj, ki jih prinaša reševanje teh težav. Spreminja se tudi register vzrokov zanje, saj so slednji vse težje ugotovljivi in se skrivajo v disperzni mreži lokalnih in globalnih okoliščin, na katere posameznik lahko zelo malo vpliva, vendar hkrati nekaj mora storiti, sicer se vsa teža posledic zvrne nanj. Spremenjene življenjske razmere pozne moderne so torej hiperkompleksne, za ljudi težko pregledne in neobvladljive. Isti dejavniki lahko na oblikovanje sebstva in identitete delujejo tako omejevalno kot tudi osvobajajoče. Poleg standardnih dejavnikov, kot sta socialni izvor in spol, narašča pomen nestandardnih dejavnikov, kot so sociokulturni kapitali, interakcijske in komunikacijske kompetence ter čustvena stabilnost.

Kombinacija pritiskov k individualni odgovornosti, ki je mehanizem discipliniranja na eni in izkušnja dejanske nemoči ter ranljivosti na drugi strani, proizvaja močne občutke vsenavzočnosti tveganj in nevarnosti, zato mladi ljudje tveganja dojemajo posamično kot posamične krize in ne kot učinke procesov, ki so izven osebnih dometov. Izguba zaposlitve je tako videti kot osebna odgovornost, neuspeh v šoli kot posledica pomanjkanja prizadevanj ali sposobnosti, mladinska odklonkost pa kot pomanjkanje trdne družinske vzgoje in vrednot. Tudi socialne izključenosti ljudi ne razumejo kot objektivno stanje stvari, temveč kot občutek pomanjkanja moči, da bi lahko spremenili svoj položaj (Ule 2008). Koncept socialne izključenosti, kot ga danes večinsko uporabljamo, ne vsebuje interpretativnih

izzivov globalnih struktur moči, zato sta globalizacija svetovnega kapitalizma in strukturna marginalizacija videti kot vremenski ujmi, torej kot nekaj, kar je izven človekovih zmožnosti in nadzora.

To dogajanje ima svojo izrazito temno plat; ljudje namreč postajajo vse bolj preobremenjeni z družbenimi konflikti in nasprotji, ki se zdaj vse bolj neposredno lomijo na njih, in to brez »socialnih odbijačev«, kakršni so bili v prejšnjih obdobjih modernizacije na primer vmesne institucije, kot so družina, vrstniki, razredna zavest in lokalna pripadnost. Ključni problem nove individualizacije je prav epistemološka prevara pozne moderne, v kateri se množice posameznikov vsaka zase potegujejo za čim boljši življenjski prostor in ne vidijo, da kolektivne in politične probleme drobijo v pesek samodiscipliniranega delovanja. Tudi označevalci odraslosti so vse bolj individualni, namesto da bi bili socialni. Kako naj veš, ali si postal odrasel, če diploma, poroka ali rojstvo otroka ne označujejo več prehodov? Vse manj je socialnih institucij in ritualov, ki bi bili sidrišče identitet, zato se odrasli zbegano ozirajo po mladosti. Côté meni naslednje: »Postajamo družba kolektivno nezrelih, neodraslih ljudi.« (Côté 2000, str. 101). Včasih so odrasli socializirali mlade, zdaj mladi socializirajo odrasle. To je pomagalo ustvariti nekakšen kulturni narcisizem, ki so ga včasih imeli za osebno motnjo, danes pa se zdi koristen, saj prav narcisistična osebnost v sodobnem svetu najbolje uspeva.

Način razreševanja identitetne krize danes torej pomeni predstavljanje tega, kako mladi ljudje upravljajo z negotovostmi in možnostmi sodobnega sveta, v katerem so sami postali odgovorni za svojo usodo in lahko izbirajo, kateri avtoriteti oziroma vrednostnemu sistemu bodo sledili. Predvsem pa s tem niso razbremenjeni odgovornosti za razvoj skupnosti in družbe.

Sodobne družbe so sicer res individualistične, a to ne izključuje kolektivnega udejstvovanja in socialne solidarnosti, kadar sta potrebna. Že C. Gilligan poziva, da je tako za odgovorno odraslost kot za osnovni etični razvoj sodobne družbe pomembna združitev obeh, Côté pa celo meni, da bi kritična masa odraslih, ki bi razvili obe naravnosti, lahko delovala kot katalizator v prizadevanjih za odpravljanje problemov v odraslosti, ki jih ustvarjajo sodobne neoliberalne družbe (Côté 2000). Ob tem ugotavlja, da so šle zahodne družbe v preteklih desetletjih v smer enostranskega razvoja nedozorele odraslosti, zadržte vase, ter zanemarile pomembne probleme skupnosti in odgovornosti odraslosti. Poglavitni vzroki naj bi bili v sodobni potrošniški družbi, ki ima interes, da narašča populacija nezrelih odraslih s šibkim jazom ter dobro razvitimi nezavednimi impulzi – predvsem s težnjo po neposredni in takojšnji zadovoljitvi želja. Velja namreč, da na takšno populacijo ne samo lažje vplivamo s tržnimi ponudbami, ampak je le-ta tudi manj odporna na različne oblike očaranj z obljubami in navideznim zadovoljevanjem želja.

Mnogi družboslovci so začeli opozarjati, da vrednote zahodne družbe, ki gredo v smer avtonomije in individualizma, implicitno reducirajo ter ogrožajo skupnost in solidarnost (Bauman 2001; Beck in Beck-Gernsheim 2002). Del problemov sodobnih zahodnih družb je torej prav v tem, da se ljudje niso več pripravljati udeleževati v kolektivnih dejavnostih, ki povečujejo socialni kapital skupnosti oziroma družbe, in so postali pasivni ali pa delujejo samo znotraj zoženih zasebnih okolij. Zatekanje k pasivnim odzivom na socialne pogoje sodobnih družb pa je tako rekoč voda

na mlin različnim tržnim, medijskim, političnim in ideološkimi manipulacijam z ljudmi – potrošniki, volivci, nezaposlenimi, študenti – in onemogoča odpravljanje problemov, ki jih ima veliko ljudi.

Literatura in viri

- Arnett, J. J. (2007). *Adolescence and Emerging Adulthood*. New Jersey, Pearson: Prentice Hall.
- Baethge, M. (1996). Individualization as hope and disaster. V: K. Hurrellmann (ur.). *The Social World of Adolescents*. Berlin, New York: W. de Gruyter.
- Bauman, Z. (2001). *Individualized Society*. London: Sage.
- Bauman, Z. (2008). *Identiteta. Pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba *cf.
- Beck, U. in Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization. Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Beck, U. in Beck-Gernsheim, E. (2006). *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Založba FDV.
- Chisholm, L. A., Büchner P., Krüger H. H. in Bois-Reymond, M. (ur.). (1995). *Growing up in Europe*. Berlin, New York: W. de Gruyter.
- Côté, J. (2000). *Arrested Adulthood. The Challenging Nature of Maturity and Identity*. New York: New York Univ. Press.
- Côté, J. (2007). Youth and the provision of resources. V: H. Helve in J. Bynner (ur.). *Youth and Social Capital*. London: The Tufnell Press.
- Côté, J. in Levine, C. (2002). *Identity Formation, Agency and Culture. A Social Psychological Synthesis*. London: LEA Publ.
- Côté, J. E. (2005). Emerging adulthood as an institutionalized moratorium. V: J. J. Arnett in H. L. Tanner (ur.). *Emerging Adults in America. Washington. Coming of Age in the 21st Century*. Washington: American Psychological Association str. 85–116.
- Côté, J. E. in Allahar, A. L. (1994). *Generation on Hold: Coming of Age in the late twentieth Century*. New York, London: New York Univ. Press.
- Du Bois-Reymond, M. in Chisholm, L. (ur.). (2006). *The Modernization of Youth Transition in Europe*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Erikson, E. H. (1973). *Identität und Lebenszyklus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Helve, H. in Bynner, J. (2007). *Youth and Social Capital*. London: The Tufnell Press.
- Keupp, H. (1999). *Identitätskonstruktionen. Das Patchwork der Identitäten in der Spätmoderne*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt's Tashenbuch Verlag.
- Leary, M. R. in Tangney, J. P. (2005). *Handbook of Self and Identity*. The Guilford Press: New York.
- Mogelonsky, M. (1996). The Rocky Road to Adulthood. *American Demographics*, 18, str. 26–36.

- Olk, T. (1995). *Jugend und gesellschaftliche Differenzierung*. Beiheft: Zeitschrift für Pädagogik.
- Schwartz, J., Côté, J. E. in Arnett, J. J. (2005). **Identity and agency in emerging adulthood: Two developmental routes in the individualization process.** *Youth & Society*, 37, št. 2, str. 201–222.
- Ule, M. (2000). *Sodobne identitete. V vrtincu diskurzov*. Ljubljana: ZPS.
- Ule, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Založba FDV.
- Ule, M. in Kuhar, M. (2003). *Mladina, družina, starševstvo. Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Založba FDV.
- Ule, M. in Mihelj, V. (1995). *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: DZS.
- Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions. *Young. Nordic Journal of Youth Research*, 14, št. 2, str. 119–139.
- Walther, A. Bois-Reymond M. in Biggart, A. (2006). *Participation in Transition. Motivation of Young Adults in Europe for Learning and Working*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Zinnecker, J. (1995). The Cultural Modernization of Childhood. V: L. Chisholm, P. Büchner, H. H. Krüger in M. Bois-Reymond (ur). *Growing up in Europe*. Berlin, New York: W. de Gruyter, str. 85–94.

Mirjana ULE, Ph.D. (University of Ljubljana, Slovenia)

CHANGES IN GROWING-UP AND NEW IDENTITY POLITICS

Abstract: This article sets changes in identity relations within the context of changes in life courses and the process of growing up. It analyzes how the contents and form of the fundamental identity crisis (first discussed by Erik Erikson as located in the period of youth/adolescence) have changed through new developments in the lifestyles of youths, and in the transition to adulthood. It argues that, due to the modern prolonging of youth and the transition to adulthood, the fundamental identity crisis has now been postponed to late youth or early adulthood. It claims that today, the young only acquire the status of adulthood through lengthy negotiations with fundamental social institutions, rather than on the basis of any pre-defined norms or indicators of adulthood. This has caused a delay in the transition from youth to adulthood, which is becoming increasingly ambiguous, moving away from traditional normative expectations and becoming ever-more pluralist. Because of problems with fundamental institutions of transition, such as gaining employment and economic independence, the process of transition has become even more hazardous and uncertain. This all has an effect on the process of solving the identity crisis that occurs during the transition to adulthood.

Keywords: youth, transition, young adults, identity crisis, individualization, identity capital

Original scientific paper